

УДК 368.91

Н. М. Білоус

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КАПІТАЛОУТВОРЕННЯ В СЕКТОРІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА НАКОПИЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано тенденції формування та функціонування капіталу страхових компаній у секторі страхування життя України. Обґрунтовано необхідність поглибленого дослідження процесу капіталоутворення підприємств як запоруки їх фінансової стійкості та фінансової автономії в сучасних умовах.

The tendencies of forming and functioning of capital of life Insurance of Ukraine are analyzed. The necessity of a deep study of capital formation of enterprises is proved, because capital is a mortgage of financial firmness and autonomy of enterprises.

Ключові слова: капітал, страхування життя, позиковий капітал, власний капітал, капіталоутворення.

Негативні процеси в економіці, спричинені як викликами світових економічних циклів, так і вітчизняними негараздами у економіці та соціальній сфері, зумовляють посилену увагу науковців та урядових інституцій до процесів капіталоутворення підприємств України на макроекономічному рівні. Передусім, це стосується фінансового сектору, успішне функціонування якого є передумовою і водночас індикатором ефективного розвитку національної економіки загалом. Це твердження зокрема стосується і сектору страхування життя та накопичення. Слід зазначити, що ефективне функціонування цього сектору страхової діяльності безпосередньо залежить від вартісних і структурних характеристик капіталу, яким володіють і розпоряджаються страхові компанії. Саме тому в даній статі увага сконцентрована на тенденціях утворення та функціонування капіталу страхових компаній зі страхування життя України.

©Білоус Н.М - старший викладач Національного університету водного господарства та природокористування

Тенденції капіталоутворення у сфері страхування України, як свідчить аналіз, частково аналізувалися у працях значного кола як вітчизняних учених: В. Базилевич, Т. Бабко, І. Габідулін, І. Іванюк, Н. Кіріллова, Л. Орланюк-Малицька, С. Осадець, Р. Сайфулін, В. Сухов, Н. Ткаченко, К. Турбина, Н. Челухіна, О. Шевчук, А. Шеремет, Л. Шірінян, Я. Шумелда.

У їхніх працях капітал в цілому розглядається як вартість чи цінність, що приносить дохід, а параметри капіталу дослідники вважають основним чинником, що характеризує фінансовий стан страховика.

При цьому ефективно управління власним та позиковим капіталом може забезпечити страховій компанії стабільну прибуткову діяльність. Тому необхідним є поглиблене дослідження теоретичних основ формування власного капіталу страховика, аналіз та узагальнення показників ефективності використання власних та залучених фінансових ресурсів.

За вартістю фінансових ресурсів сфера страхування життя суттєво відрізняється від інших галузей: більш як у 8 разів вартість активів менша від вартості активів у галузі інших послуг у сфері страхування (в основному це ризикове страхування), але у 5 раз більша, ніж у сфері недержавного пенсійного страхування.

При цьому галузь страхування життя демонструє вищі темпи зростання валюти балансу, аніж у інших сферах страхування, проте нижчі, ніж у сфері недержавного пенсійного страхування.

Своєрідна специфіка галузі страхування життя проявляється і у структурі балансу (рис. 1-2). У складі активів страхових компаній найбільшу частку становлять оборотні активи. Це закономірне явище для всіх видів економічної діяльності, пов'язаних із страхуванням. Однак у галузі страхування життя більшу частку, ніж у інших видах страхування, становлять необоротні активи.

Нами проаналізовано тенденції формування й функціонування капіталу страховиків у секторі страхування життя і накопичення. Як показано на рис. 3, вартісні величини сукупного капіталу розширилися, збільшившись за весь аналізований період майже удвічі. При цьому власний капітал у 2008-2009 роках був більшим позикового, проте з 2010 року позиковий капітал перевищив власні фінансові ресурси компаній і ця тенденція з роками поглиблюється.

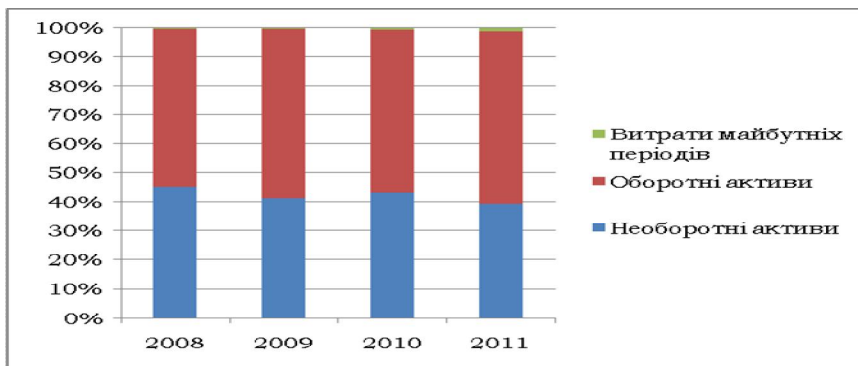

Рис. 1. Структура активів страхових компаній зі страхування життя та накопичення (середньорічні значення за консолідованим балансом по Україні [1])

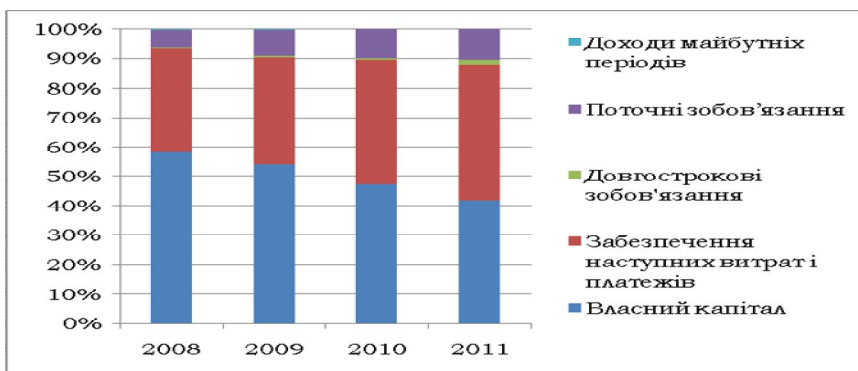

Рис. 2. Структура пасивів страхових компаній зі страхування життя та накопичення (середньорічні значення за консолідованим балансом по Україні [1])

Специфіка діяльності компаній зі страхування життя вимагає наявності відповідних обсягів фінансових ресурсів за статтею пасиву «Забезпечення наступних витрат і платежів», динаміка якої відображена на рис. 4. Поєднання у страхуванні життя функцій убезпечення життя з накопиченням коштів, призводить до того, що у структурі пасивів таких компаній забезпечення наступних витрат і платежів є другою за величиною статтею пасиву, яка не поступається власному капіталу.

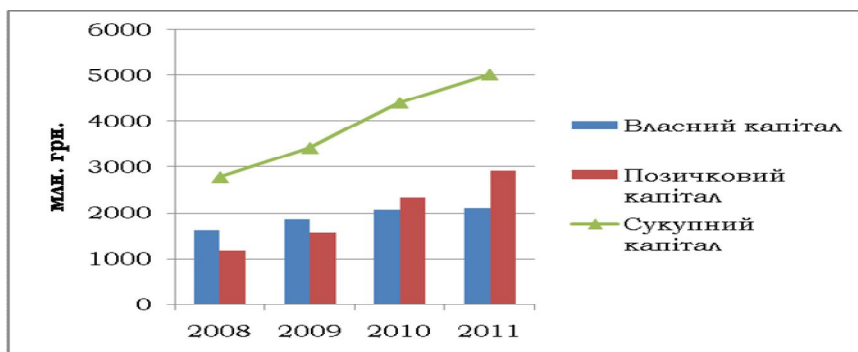
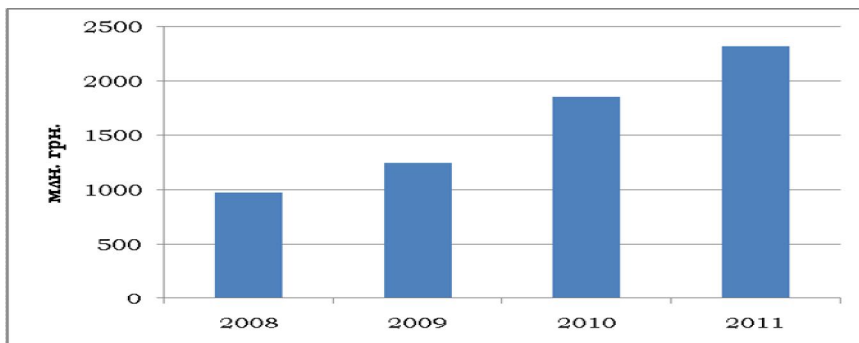

Рис. 3. **Вартісні величини капіталу страхових компаній з істрахування життя та накопичення України, середньорічні значення за даними [1]**

Зростання обсягу фінансових ресурсів за цією статтею темпами навіть вищими, ніж зростає власний капітал, засвідчує з одного боку те, що страховики діють відповідно до встановлених вимог до функціонування компаній з істрахування життя та накопичення, проте нижчі темпи росту власного капіталу порівняно із цією статтею засвідчують про недостатню ефективність та прибутковність компаній. Невисокі темпи нарощування вартості власного капіталу в основному пов'язані із наявними непокритими збитками по галузі (середньорічні показники їх за 2008 рік – 196,75 млн. грн., за 2009 – 303,85 млн. грн., за 2010 – 244,75 млн. грн., за 2011 рік – 198,9 млн. грн.). Поступово він скорочується, хоча і досить низькими темпами.

Зважаючи на наведену динаміку, зазначимо, що власний капітал є детермінантою стабільного розвитку та функціонування господарюючого суб'єкта, забезпечуючи його автономію, платоспроможність та знижуючи загрозу банкрутства. Незважаючи на те, що динаміка розмірів власного капіталу вказує на його зростання, високі темпи нарощування позичкового капіталу викликає занепокоєння. Якщо ж зважити на те, що такі процеси відбуваються на тлі нарощення грошової маси, водночас зі збільшенням кредитування (яке поступово відроджується після кризових явищ 2008 року) та монетизації економіки, то можна дійти

Рис. 4. Динаміка за статтею «Забезпечення наступних витрат і платежів» страхових компаній зі страхування життя та накопичення України, середньорічні значення за даними [1]

висновку, що за поглиблення таких тенденцій у зміні позичкового та власного капіталу страховиків, наявні обсяги власного капіталу не зможуть з часом забезпечити абсолютну стійкість компаній. І особливу увагу в таких випадках слід звернути на аналіз позичкового капіталу, який залучають страховики у свою діяльність.

З рис. 5 видно, що поточні зобов'язання значно перевищують обсяги залучених довгострокових позичкових коштів і продовжують зростати швидкими темпами.

У складі поточних зобов'язань – короткострокові кредити банків, поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, кредиторська заборгованість. Компанії галузі були схильні до розширення залучення короткострокових кредитів до 2010 року, проте уже у 2011 році спостерігалось скорочення цієї статті пасиву консолідованого балансу. Надалі суттєво зростає кредиторська заборгованість за надані послуги. Проте позитивним є скорочення заборгованості зі страхування, оплати праці.

У структурі поточних зобов'язань найбільшу частку займають кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, а також інша поточна кредиторська заборгованість (рис. 6). Ці ж статті пасиву демонструють тенденції до зростання, які свідчать про погіршення фінансового стану страхових компаній. Саме ці статті вимагають особливої уваги з боку фінансового менеджменту.

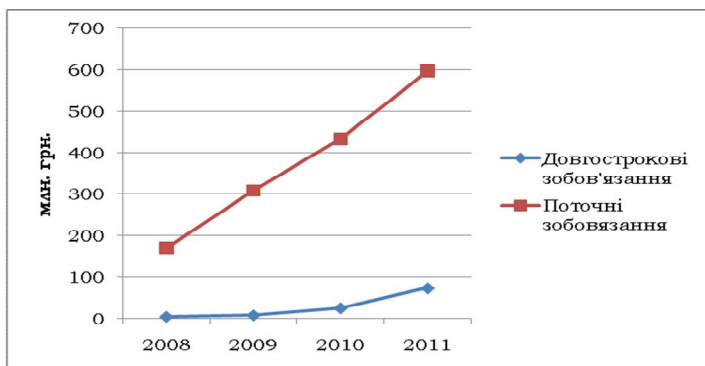

Рис. 5. Вартісні величини зобов'язань страхових компаній зі страхування життя та накопичення України, середньорічні значення за даними [1]

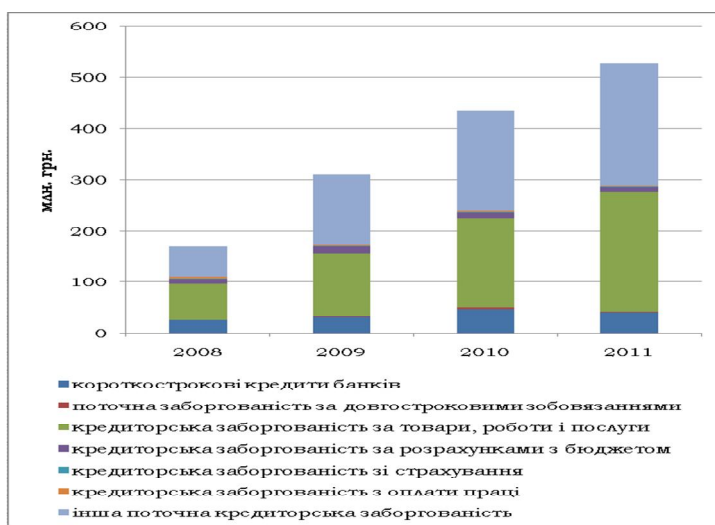

Рис. 6. Динаміка поточних зобов'язань страхових компаній зі страхування життя та накопичення України, середньорічні значення за даними [1]

Нерівномірні тенденції власного та позичкового капіталу страховиків, які провадять діяльність зі страхування життя та накопичення, на наш погляд, свідчать про негативну динаміку формування вартісних величин і структурних пропорцій капіталу страхових компаній України. Через

стрімке зростання боргового фінансування погіршується коефіцієнт співвідношення позичкового та власного капіталу. Зниження вартісної величини власного капіталу та розширення боргових джерел фінансування діяльності страховиків є причиною їх нестійкості, про що свідчить значне зниження коефіцієнта автономії (табл. 1).

Зробимо деякі зауваження щодо специфіки розрахунку показників фінансової стійкості для компаній, що працюють у сегменті страхування життя.

Для визначення фінансової стійкості підприємства використовуються різні показники, які заведено називати коефіцієнтами. З поміж них найбільш поширеними є коефіцієнти автономії (незалежності), забезпечення боргів, фінансування та забезпеченості власними оборотними засобами. Зазначимо, що при визначенні цих показників за даними балансу позичковий капітал береться в повному обсязі, тобто сума розділів пасиву балансу: другого — «Забезпечення наступних витрат і платежів», третього — «Довгострокові зобов'язання», четвертого — «Поточні зобов'язання» і п'ятого — «Доходи майбутніх періодів». Щодо другого розділу потрібно зробити певне роз'яснення.

У його складі відображаються кошти, призначені для оплати відпусток працівникам, а також на обов'язкове пенсійне забезпечення, соціальне страхування на випадок безробіття, що нараховуються у зв'язку із забезпеченням відпусток. Безумовно, забезпечення оплати відпусток — це зобов'язання підприємства перед своїми працівниками, а тому має розглядатися як елемент позичкового капіталу. В цьому ж розділі пасиву відображаються і кошти на додаткове пенсійне забезпечення. Ці кошти також є зобов'язанням підприємства, якщо працівник зробив внески у пенсійний фонд або коли між ним і підприємством укладено договір про додаткове пенсійне страхування. Специфічним складовим елементом другого розділу є кошти для забезпечення гарантійних зобов'язань, які резервуються з метою забезпечення майбутніх витрат. Оскільки зарезервовані кошти вибувають з обороту і не забезпечують майбутньої економічної вигоди, то є підстави їх розглядати як зобов'язання, а отже, включати до позичкового капіталу.

У другому розділі пасиву відображаються також цільове фінансування і цільові надходження. Тут показані кошти, отримані з бюджету і позабюджетних фондів, від фізичних і юридичних осіб для здійснення заходів цільового призначення. Якщо компанія одержала кошти по цільовому фінансуванню у попередні роки або у звітному періоді і витратила їх у цьому періоді згідно з взятим зобов'язанням по програмі цільового фінансування, то такі витрати трансформуються, по суті, в дохід підприємств і повинні розглядатися як джерело формування власного капіталу. В іншому разі кошти цільового фінансування і цільового надходження приймають форму зобов'язань і мають розглядатися як складова позичкового капіталу.

Таблиця 1

Аналіз фінансової стійкості компаній зі страхування життя та накопичення України (розраховано за [1])

Показники	Нормативне значення	2008	2009	2010	2011
Коефіцієнт автономії (незалежності)	> 0,5	0,58	0,54	0,47	0,42
Коефіцієнт забезпечення боргів	≥ 1	1,40	1,18	0,90	0,72
Коефіцієнт фінансування	< 1	0,71	0,85	1,11	1,39
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	> 0,1	0,90	0,84	0,82	0,84

Отже, як свідчать обчислені значення коефіцієнта автономії, активи менш як на 50% були забезпечені власними коштами на кінець досліджуваного періоду (табл. 1). Решта фінансувалися за рахунок боргових зобов'язань. Така величина коефіцієнта автономії є в цілому неприйнятною – борги практично покриваються власним капіталом. Зростає ризик несплати боргів, а це зумовлює зниження фінансової незалежності та збільшує ризик порушення фінансової стійкості компаній.

Аналогічно до попереднього показника, коефіцієнт забезпечення перебував на межі нормативу, а в останні роки знизився нижче критичного значення. Це означає, що власний капітал дещо нижчий, порівняно з боргами компаній. Така ситуація зменшує фінансову незалежність і підриває фінансову стійкість підприємства. Коефіцієнт фінансування

також підтверджує висновок про те, що залучений капітал перевищує власний.

Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами відповідає нормативному значенню.

Із визначених показників можна зробити висновки, що на сьогоднішній день фінансова стійкість галузі уже є незадовільною, до того ж спостерігається її погіршення у динаміці.

Це свідчить, що сектор страхування життя перебуває на стадії виснаження, що входить у протиріччя зі зростаннями обсягів наданих послуг страхування та зростанням клієнтської бази страховиків. У свою чергу, зниження вартісної оцінки власного капіталу та погіршення структурних пропорцій внаслідок нарощення позичкового капіталу при поглибленні таких тенденцій призведуть до утворення дефіциту власних оборотних засобів. Тим більше, що динаміка активів та пасивів за різними статтями є вкрай неоднозначною (табл. 2). Коротко охарактеризуємо її головні тенденції за даними табл. 2.

Спостерігається зростання активів компаній упродовж аналізованого періоду. Зафіксована позитивна тенденція до зростання вартості необоротних активів за рахунок збільшення довгострокових фінансових інвестицій та основних засобів і нематеріальних активів та інвестиційної нерухомості. Доброю ознакою є скорочення незавершеного будівництва. У цілому необоротні активи прямують до зростання, що є позитивним явищем, оскільки відбувається нарощування потенціалу галузі.

В цілому вартість оборотних активів зростала. Позитивним є скорочення вартості оборотних активів у запасах товарно-матеріальних цінностей та дебіторської заборгованості. Проте таке зниження дебіторської заборгованості може бути пояснене і зменшенням обсягів реалізованих послуг страховими компаніями. Натомість зростання спостерігається за статтями «поточні фінансові інвестиції» та «грошові кошти», що засвідчує про покращення ліквідності та платоспроможності компаній зі страхування життя.

Динаміка пасивів консолідованого балансу теж має свої особливості, за останні роки були закладені певні тенденції її зростання, що впливатимуть на процеси капіталоутворення упродовж наступних років досить неоднозначно.

Таблиця 2

**Динаміка активів і пасивів компаній зі страхування
життя та накопичення України (розраховано за [1])**

АКТИВ	Відхилення, %		
	2009/2008	2010/2009	2011/2010
Необоротні активи	23,9	35,5	7,7
основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи та інвестиційна нерухомість	47,6	16,6	-0,3
незавершене будівництво	4,1	-31,1	-10,7
довгострокові фінансові інвестиції	19,7	42,5	7,7
інші необоротні активи	25,7	-17,3	70,7
Оборотні активи	45,7	23,4	18,0
оборотні активи в запасах товарно- матеріальних цінностей	30,7	-40,8	-5,2
дебіторська заборгованість	58,7	23,9	3,5
поточні фінансові інвестиції	8,1	38,6	29,0
грошові кошти	22,5	12,2	14,5
інші оборотні активи	100,0	-30,0	-100,0
Витрати майбутніх періодів	41,2	172,7	120,5
ПАСИВ			
Власний капітал	13,9	12,7	1,0
статутний капітал	7,4	2,4	-10,8
додатковий капітал	92,7	22,6	21,3
резервний капітал	31,4	112,7	43,2
нерозподілений прибуток	-54,4	19,5	18,7
неоплачений та вилучений капітал	30,8	-24,1	-100,0
Забезпечення наступних витрат і платежів	27,4	48,8	25,0
Довгострокові зобов'язання	62,8	190,8	179,3
Поточні зобов'язання	82,1	40,4	37,6
короткострокові кредити банків	25,9	48,2	-12,4
поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	100,0	2600,0	-88,9
кредиторська заборгованість	91,7	38,6	26,3
за товари, роботи і послуги	77,0	42,0	32,8
за розрахунками з бюджетом	39,0	-25,1	0,0
зі страхування	30,0	-30,8	-11,1
з оплати праці	-7,5	-36,7	-6,5
інша поточна кредиторська заборгованість	122,9	44,3	22,4
Доходи майбутніх періодів	18,2	-56,4	-76,5
Баланс	22,9	28,9	14,2

По-перше, зауважимо, що збільшення величини пасивів забезпечувалося ростом як власного капіталу та забезпечення наступних витрат і платежів, так і залученого капіталу у

вигляді довгострокових та поточних зобов'язань. Зменшилася величина доходів майбутніх періодів, проте зважаючи на незначну питому вагу цієї статті у структурі балансу, на фінансовий стан галузі цей показник вплинув незначно. З усіх складових власного капіталу найвищими темпами приросту характеризується резервний капітал. Інші, більш значні за обсягами, статті пасиву характеризуються значно нижчими відхиленнями показників у динаміці. Деякі перспективи покращення намітилися за статтею «нерозподілений прибуток», хоча і впродовж всього аналізованого періоду ця стаття відображена у балансі вартісними показниками з від'ємними значеннями.

Отже, із проведеного дослідження можна зробити висновки, що на сьогоднішній день процеси капіталоутворення та фінансова стійкість сектору страхування життя і накопичення уже не є задовільними, до того ж спостерігається їх погіршення у динаміці.

Загалом, результати діагностики формування та функціонування капіталу страховиків у секторі страхування життя та накопичення вказують на наявність певних невідповідностей і негативних тенденцій у капіталоутворенні. Основною причиною такої динаміки, на нашу думку, є те, що даному процесу надається недостатньо уваги, а це негативно позначається на фінансовій діяльності компаній. Тому наголошуємо на однозначній необхідності посилення уваги на дані процеси як самих компаній, так і контролюючих фінансових інституцій у сфері страхування. Розширення і якісне покращення процедур діагностики процесів капіталоутворення має стати запорукою покращення фінансового стану і стабільного економічного розвитку сфери страхування.

Бібліографія

1. **Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник 2011.** / за ред. І.М. Жук. – Київ, 2012. – 445 с.
2. **Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2011 рік.** /Додаток до розпорядження Нацкомфінпослуг. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00425.pdf>

Рецензент: д.е.н., професор Євдокименко В. К.